

PARTIUMI HAJSZÁLGYÖKEREK

„Az Érmellék kellemes, szelíd völgy, a hegyoldalon ama híres bortermő szőlők, a hegy alatt pedig gazdag szántóföldek...” – Részlet Petőfi Úti leveleiből. (Illyés Gyula: *Petőfi Sándor*. Kriterion, Bukarest, 1972. 264.)

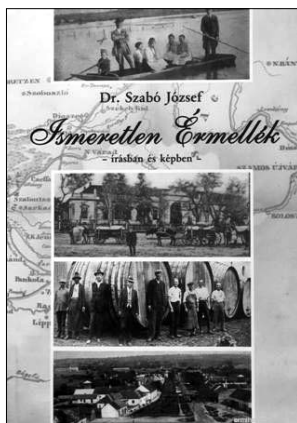
Különleges könyvet mutatok be olvasóinknak, bár a honismereti mozgalom kiadványai között amúgy is szép számban akadnak nem mindennapi körülmények között született művek. Már a címe is mutatja, hogy a szerző néprajzi-történeti kistérségeink közül egyik kevésbé ismertnek a bemutatására vállalkozott, bízvást méltathatjuk tehát a kissé ugyan elcsépelet *hiánypótló* jelzővel. Persze a téma teljes bemutatása neki sem sikerülhetett, hiszen maga idézi A. Dalcsev bolgár költő gondolatát: „Aki a tökéletességre törekszik, az arra van kárhozthatva, hogy csupán töredékeket alkosson.” Különleges a könyv szerzőjének foglalkozása is, bár a honismereti mozgalomban hozzászokhattunk, hogy a tudományos és a társadalmi hasznosságot a szülőföldről való ismeretek gyarapításában találják meg a különböző végzettségű és foglalkozású emberek; ezért a legkevésbé ütközünk meg azon, hogy az *újszülöttgyógyász* szerző, aki szőlészeti-borászati kutatásokkal is foglalkozik, kenyérkereső munkájának „szüneteiben” helytörténeti anyagot gyűjt és tanulmányokat készít. Mégpedig „nem középiskolás fokon”, gondos szakirodalmi és levéltári búvárkodásokra alapozva, imponáló jegyzetapparátussal, amiből létrehozhatna akár egy teljességre törekvő partiumi helytörténeti bibliográfiát is. A forrásanyagnak ez a bősége némileg cáfolja a könyv címében szereplő „ismeretlen”-séget, de az kétségtelen, hogy az

egykori Magyarország keleti részének más tájegységeihez – Székelyföld, Kalotaszeg –, vagy akár Moldvához képest a köztudat viszonylag kevesebb ismerettel rendelkezik, az idegenforgalom is ritkábban látogatja a Partium eme gyöngyszemét, az Érmelléket, amely „Szatmár és Bihar megye sajátos kistérsége, északon a Kraszna, délen a Berettyó határolja, keletről a Tasnádi-dombvidék, nyugat felé pedig a Nyírség homokbuckái zárják le.” Nagy jelentőségük van tehát az ilyen jellegű, a lehető legjobb értelemben vett *ismeretterjesztő* köteteknek, mert hidat vernek, átjárási lehetőséget teremtenek a tudomány és a közművelődés területei között.

Szabó József dr. hat nagyobb fejezetre tagolta rendkívül szerteágazó témaköröket felölelő írásait. Ez annál is nehezebb feladat lehetett, hiszen a szerző nem egy általa is nagyon hiányolt „alapos, programszerű Érmellék-kutatás” intézményes keretei között dolgozhatott, hanem ennek hiányában, a helytörténeti kutatások alkalmi munkásként kutatta és rendszerezte anyagát. Emiatt tartja

az újszülöttgyógyász doktor úr is fontosnak, hogy az eltelt században két alkalommal is kisebbségbe került érmelléki magyarsággal, orvosként és helytörténészként is – nem képzavar! – mint újra- és újrászülető, identitását kereső közösséggel foglalkozzon.

Az első fejezet logikusan, az *Érmelléknek és környékének természeti kincseivel* foglalkozik – persze csak vázlatosan. Belefér ebbe a fejezetbe a táj kutatástörténetének rövid áttekintése is, mégpedig olyan jeles tudósok nyomán, mint Kitaibel Pál és Cholnoky Jenő. Kiemelt figyelmet fordít a szerző az itt található különféle gyógyhatású ásványvizekre, s azok fürdőként és ivókúráként való hasznosítására. Ezt követi az *Érmellék „érdekes emberei”*-vel foglalkozó

fejezet, amikben nyolc jeles, tájban gyökerező személyről, vagy inkább családról és cselekedeteikről és viselt dolgaikról közöl részletes és érdekes beszámolókat. Akad köztük vitézlő kuruc kapitány, jeles szőlőnemesítő, rettegett betyár, országosan kedvelt nótaszerző és boszorkány hírébe keveredett halottlátó asszony is. Az *Érmelléki értékek és történetek* címet viselő fejezet, nyolc történelmi mondát, legendát és valós történetet tartalmaz Székelyhíd váráról, Érolaszi sváb lakóiról, a „világ közepének” kiáltott Kólyról, az ermelléki kincskeresők föltételezéseiről, a Szent Korona ermelléki kalandozásairól időről időre fölröppentett hírekről, a magyar határ román oldalán – a magyar hadsereg feltartóztatására – kiépített úgynevezett Károly-vonal helytörténeti érdekességeiről, valamint – Magyar Attilla tollából – az 1940-es magyar bevonulás tragikus diószegi eseményeinek különböző értelmezéseiről. Ebben a részben kapott helyet a 800 éves Margitta helytörténeti adatainak kiegészítését szolgáló rövid fejezet is.

A *reformáció 500. évfordulója tiszteletére* született írásokat fogja csokorba a 4. fejezet. Itt is szerepel egy „vendég” szerző, mégpedig dr. Nyakas Miklós történész, nyugalmazott hajdúböszörményi múzeumigazgató, aki a Bocskai-felkelésre és a hajdúk letelepítésére emlékezik. Dr. Szabó Józseftől szülőhelyéről, Bihardiószegről olvashatunk több tanulmányt, úgymint a diószeg-álmosdi csatáról, amit szerzője „*a magyar történelem első és egyetlen sikeres szabadságharca első győztes csatájának*” nevez; Bihardiószeg reformátusságának történeti statisztikájáról, valamint a „*diószegi református múlt*”-ban való „*kultúrtörténeti guberálások*” néhány eredményéről. Végül az 5. fejezet az *Érmellék nemesi örökségéről* szóló írásokból közöl egy csokorra valót. Azon belül is három ermelléki főnemes családról: a gyászos emlékezetű Zichyekről, a székelyhídi Stubenberg famíliáról, valamint a felvidéki gyökerű Pongrác család néhány tagjáról; továbbá Jankafalva kisenemesi kö-

zösségéről. Végezetül rövid írásban foglalja össze a szerző az Érmelléki Értéktárral foglalkozó gondolatait. Találóa állapítja meg erről a tájtól, hogy „*az anyaországiaknak csak tranzitzőna, a belső-erdélyieknek pedig az irigyelt magyar határ mente*”. Végül pedig megvallja, hogy miként szerzett tudomást a „*hetedízigen paraszti származású*”, elsőgenerációs, orvos végzettségű, értelmiségi szerző a kommunista román történelemtanításból ismeretlen magyar történelmi eseményekről, s azok nyomába eredve, Érmellék szőlészeti-borászati kultúrájával foglalkozva miként terjesztette ki kutatásának „hatósugarát” az egész Érmellékre.

E kiterjesztés eredményeként, úgy tűnik, egy időt is érzékelő nagyítólencse került Érmellék térképe fölé. A köztörténetből ismert fontos eseményekről valósággal mikroszkopikus részletességű tájékoztatást kapunk. Mint például a Fráter Loránd életéből való momentumok között a „*Kocsmárosné! Száz szál gyertyát...*” mottójú hallgatónóta keletkezéstörténetéről, a Szent Korona ermelléki legendájáról, amely „*ha igaz lenne, sem hangzana kegyelemsértőnek*”; valamint a Bocskai-szabadságharc néhány részletéről. Persze – gondoltam magamban az 1034 lábjegyzet közül az 521. olvasásakor –, „könnyű” annak a helytörténésznek, aki egy csata helyszínének valószínűsítésekor anyai nagyapja által a helyszínen talált korabeli ágyúcsőre tud hivatkozni a kormeghatározáshoz szükséges anyagelemzéskor.

A kiadvány igen nagy értéke a mellékelt CD-n található több mint 250 dokumentum, amelyekre pontos utalások történnek a tanulmányok szövegében. Ezek számozás szerint található a lemezen, s önmagukban is jelentős kutatói háttérrel jelentenek. Tematikai felsorolásukat meg sem kísérem, csak éppen jelzem, hogy Érmellék táji behatárolásának térképekre vetített próbálkozásaitól a tájfotókon, a szövegekben szereplő személyek arcképein, gyógyvízreklámokon, települések pecsétjeinek képein és rajzolatain, különböző műemlékek ábráin keresz-

tül, Fráter Loránd karikatúrájáról és temetéséről készült képekig mi minden található a két és félszáz dokumentumban.

Végezetül nem hallgathatom el: bár nem tudom, de nagyon is sejtem, hogy az *Ismeretlen Érmellék* 32 írásának legalábbis egy része nem születhetett volna meg a táj helytörténeti kutatásait elsősorban a megjelenés lehetőségének megteremtésével ösztönző Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság létezése, sok-sok jó szándékú lokálpatriótát összefogó, közösségteremtő szerepe nélkül. Bihardiószeg büszke lehet dr. Szabó Józsefre, aki újszülöttgyógyászként nemcsak a „maszületettekkel”, de szülő- és lakóhelyének a múltjában élt személyiségeivel és történéseivel is behatóan és nagy szeretettel foglalkozik.

(Ismeretlen Érmellék – írásban és képen. Írta és szerkesztette: dr. Szabó József. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság–Varadinum Script Kiadó, Nagyvárad, 2018. 361 oldal + CD-melléklet)

Halász Péter

EGY ÉVTIZED – HÁROM SORSCSAPÁS

Noha már elmúlt a Nagy Háború centenáriuma, emléke és főleg következményeinek évfordulói még jó ideig kísértenek és kísérteni is fognak. Időszerű tehát újra és újra emlékeznünk és emlékeztetnünk nemcsak az Osztrák–Magyar Monarchia – amelyhez Muszáj-Herkulesként a sorsunkat kötöttük – végnapjaira, hanem az ezeréves Magyarországot végveszélybe sodró kommunista puccsra és következményeire is. Mégpedig nemcsak országosan, az összmagyarság tragédiájaként, hanem a helytörténetírás adottságainak és lehetőségeinek kihasználásával, a helyi veszteségek és helytállások megismerésével és felmutatásával is. Ennek szép példája a honismereti elkötelezettségről és helytörténeti gyűjteményéről országosan ismert Hajdúnánás újabb kiadványa,

ami Buczkó József szerkesztésében jelent meg. Két nagyobb tanulmányt tartalmaz azokról a vérfagyasztó időről, amikor többé-kevésbé kiszolgáltatottá váltak szinte minden település családjai, családfői, az édesanyákkal és a gyermekekkel együtt.

A *Feljegyzések a Nagy Háborúról* című rész három egykori honvéd időskori visszaemlékezését közli. A körülményekhez képest részletesen vázolják a bevonulás és a harctéri események körülményeit és részleteit. Az idő persze rostálja az emlékezetet, de az is jellemző, hogy mik maradtak meg bennük fél évszázad múltán is feljegyzésre méltóan. Gyulai András népfőlkeltő – utóbb hajdúnánási presbiter – 1916 márciusában édesapjával együtt hívták be. Édesanyját valószínűleg már korábban elvesztette, mert – mint írja – otthon csak a „77. évében lévő öreg nagymama meg a 8 éves kisöcsém maradt. Ők egy darabig kínozták a gazdálkodást, de 1917 őszén egy tehenen kívül minden jószágot eladtak...” Amit talán könnyű volt így sok évtized múltán leírni, de milyen nehéz lehetett megélni. Még keservesebb volt az élet odakint a fronton, bár erről csak töredékek maradtak a följegyzések készítőjében. Egy-egy sikeres akciót követő előléptetés, az olasz vendéglátónál történt részegeskedés, a Piavéba való vízbefúlások, az egyre rosszabb élelmezés, a hullák látványának borzalmai, a fegyverszünet megkötése utáni sietős visszavonulás egy-egy részlete villan fel a harcokat túlélő népfőlkeltő emlékezetében.

Kiss Ferencet még sorozása előtt, 17 esztendőskorában vitték „hadimunkára” a Kárpátokba. Lövészárkot ástak, utat építettek, de úgy, hogy „kinek keze, kinek lába fagyott meg”. Megismerhetjük a háború idején divatos betegszimulálás módozatait, s ennek folytatásaként a félig-meddig katonaszökevények hazatérési taktikáit. De az elhúzódó háborúban ő sem úszhatta meg a sorozást. Mire emlékezik a nánási kiskatona az olasz frontról? Hogy nehezen jött az ennilaló a fedezékbe, mert szinte